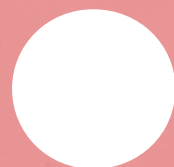

Erfgoed Brussel

36

Herfst 2022

A large, bold, white letter 'U' is centered on the page, partially overlapping the background image of people on a balcony. The background image is a vintage-style photograph of a group of people in mid-20th-century attire standing on a balcony overlooking a cityscape, with a large white 'U' superimposed over it.

urban.brussels

Dossier
STADSGEZICHTEN

13

De rol van vrijwaringszones in het behoud van uitzichten op beschermde monumenten, landschappen en gehelen

HARRY LELIÈVRE EN CATHERINE LECLERCQ

VERANTWOORDELIJKEN VAN DE AFDELINGEN VRIJWARING
VAN HET GEBOUWDE EN LANDSCHAPPEN

In het Brussels gewest kan rond een beschermd onroerend goed zoals een monument, landschap of geheel, een vrijwaringszone worden ingesteld. In dat geval wordt die naaste omgeving geïntegreerd in de bescherming van het erfgoed. Dit heeft juridische gevolgen waarbij vooral aandacht wordt besteed aan het uitzicht vanaf en naar het beschermde goed. Dit artikel schetst het wettelijk kader en illustreert aan de hand van enkele voorbeelden de evolutie van dat kader en de toepassing ervan op verschillende beschermde goederen. Ook de methodologie die na 1994 werd gehanteerd voor het afbakenen van deze vrijwaringszones wordt kort voorgesteld. Deze methodologie is nog steeds actueel.

ONTSTAAN VAN DE VRIJWARINGSZONE

De eerste volwaardige wetgeving betreffende de bescherming van monumenten en landschappen werd in België in 1931 ingevoerd. Hierbij werd evenwel geen rekening gehouden met de onmiddellijke omgeving van beschermde goederen. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest werd deze wet pas in 1993 vervangen door de Ordonnantie betreffende de bescherming van het onroerend erfgoed, die tevens het concept van de vrijwaringszone introduceerde. Deze ordonnantie vormt een grote stap vooruit in het beschermingsbeleid doordat ze een globale benadering hanteert die rekening houdt met de omliggende stedenbouwkundige context. Sinds 2004 zijn de bepalingen van de ordonnantie opgenomen in het Brussels Wetboek van Ruimtelijke Ordening (BWRO).

Het principe van de vrijwaringszone is gebaseerd op internationale verdragen en teksten zoals het *Charter van Venetië*¹ uit 1964, de *Aanbeveling betreffende de bescherming van het culturele en natuurlijke erfgoed op nationaal*

niveau van de Unesco uit 1972 en het *Verdrag voor de bescherming van het architectonisch erfgoed in Europa* uit 1985². Het *Charter van Venetië* bepaalde reeds het volgende: “het behoud van een monument impliceert het behoud van een kader op zijn schaal. Wanneer het traditionele kader nog bestaat, wordt dit bewaard en wordt elk nieuw bouwwerk, elke afbraak en elke inrichting die de verhoudingen van volumes en kleuren zouden kunnen aantasten, verboden.”

Aangezien het juridische begrip ‘vrijwaringszone’ pas in 1993 werd ingevoerd, gelden de bepalingen ervan niet voor de goederen die vóór die datum werden beschermd, zoals de grote historische parken van de hoofdstad (Warandepark, Ter Kamerenbos,...), de grote religieuze gebouwen (St.-Michiels en St.-Goedelekathedraal of de Sint-Pieter en Sint-Guidokerk in Anderlecht) of bepaalde oude monumenten (Hallepoort). Tot de eerste voorbeelden waarbij gebruik werd gemaakt van een vrijwaringszone, behoren de bescherming als geheel van de totaliteit van de gebouwen aan de Jozef II-sstraat nrs. 50 en 52 in Brussel³ en de bescherming als monument van een eclectisch herenhuis aan de Georges Moreaustraart nr. 170 in Anderlecht⁴ (AFB.1A EN 1B).

De vrijwaringszone wordt in het BWRO⁵ omschreven als “de zone rondom een monument, een geheel, een landschap of een archeologische vindplaats, waarvan de omtrek wordt vastgesteld volgens de vereisten van de vrijwaring van de omgeving van het onroerende erfgoed.” Deze vrijwaringszone betreft alleen de beschermde goederen en geldt niet voor de goederen die op de bewaarlijst zijn ingeschreven. In de praktijk wordt deze vrijwaringszone weergegeven op een plan in een bijlage die deel uitmaakt van het beschermingsbesluit⁶ (AFB.2A, 2B EN 2C).

1. International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites. https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf. Art. 6.

2. Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe via <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/121?module=treaty-detail&treaty-num=121>. Art. 7: “In de naaste omgeving van de monumenten, binnen architecturale geheelen en landschappen verbindt elke Partij zich ertoe om de nodige maatregelen te treffen die ten doel hebben om de kwaliteit van de omgeving te verbeteren”.

3. Besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering van 23 december 1993

4. De bescherming heeft betrekking op de gevels, de daken en het neo-renaïssancesalon. Besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering van 13 januari 1994.

5. BWRO, art. 206, 3°.

6. BWRO, art. 228. “Het beschermingsbesluit neemt de verplichte vermeldingen over die in artikel 211 worden bedoeld. In voorkomend geval bepaalt het besluit rond elk beschermd goed een vrijwaringszone waarvan het de grenzen vastlegt. Bij het besluit is een plan gevoegd dat het monument, het geheel, het landschap of de archeologische site en zijn eventuele vrijwaringszone afbakt.”

7. Het BWRO geeft echter geen definitie van het woord uitzicht. COOPARCH-RU baseerde zich hiervoor op de definities van de Franstalige woordenboeken *Le Petit Robert* en *Larousse*. Een uitzicht wordt omschreven als “het uitzicht dat een architecturaal geheel biedt gezien vanop een bepaalde afstand” (*Petit Robert*) of “het uitzicht dat men op een bepaalde plaats heeft op een landschap of een architecturaal geheel” (*Larousse*).

8. Besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering tot bepaling van de handelingen en werken die vrijgesteld zijn van een stedenbouwkundige vergunning, van het advies van de gemachtigde ambtenaar, van de gemeente of van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen of van de medewerking van een architect van 13 november 2008. Dit besluit werd op 17 maart 2022 gewijzigd, waardoor voor een aantal beperkte handelingen in een vrijwaringszone het advies van de KCML of de Overlegcommissie niet langer vereist is.

AFB. 1A
Gebouw op de nummers 50 en 52 in de Jozef II-straat, beschermd (A. de Ville de Goyet, 2018 © urban.brussels).

AFB. 1B
Gebouw aan de Georges Moreauststraat nr. 170 in Anderlecht (A. de Ville de Goyet, 2022 © urban.brussels).

9. “[...] gelegen op de benedenverdieping van een winkel op voorwaarde dat de uitsprong niet meer dan 12 cm bedraagt ten opzichte van de gevel en de breedte van de voorziening niet groter is dan die van de vensteropening.” (Besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering van 13 november 2008, art. 21 10°).

10. Overigens verbiidt de Gewestelijke Stedenbouwkundige Vergunning in haar titel VI reclamevoorzieningen op beschermd monumenten en landschappen of monumenten en landschappen die op de bewaarljst zijn ingeschreven en in hun beschermingsperimeter of anders op minder dan 2 m van een beschermd goed of een goed dat op de bewaarljst is ingeschreven.

11. Aanvankelijk moest een dergelijke zone rond een beschermd monument verplicht worden afgebakend, maar de Ordonnantie van 1993 (art. 18 §1) bepaalt in dat verband: “De uitvoerder beschermt de goederen die tot het bouwkundig erfgoed behoren en bepaalt de afbakening van een vrijwaringszone.” Momenteel legt de regering een dergelijke zone vast indien nodig (art. 222 §1 en 228 van het BWRO).

GEVOLGEN EN DOELSTELLINGEN VAN DE VRIJWARINGSZONE

Volgens het artikel 237 van het BWRO zijn binnen een vrijwaringszone “alle handelingen en werkzaamheden, die van dien aard zijn dat ze het uitzicht⁷ op het goed dat tot het onroerende erfgoed behoort, of vanaf dat goed wijzigen, gebonden aan het advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, evenals aan het advies van de overlegcommissie”. De vrijwaringszone heeft dus als doel om de uitzichten naar en vanaf het beschermde erfgoed te behouden.

De wetgever heeft veel belang gehecht aan die zones. Bepaalde interventies kunnen, voor zover ze niet afwijken van een bestemmingsplan, stedenbouwkundige verordening of verkavelingsvergunning, vrijgesteld zijn van een stedenbouwkundige vergunning of advies van instanties. Die vrijstelling geldt echter niet meer wanneer het goed in een vrijwaringszone ligt⁸.

Dat is in de eerste plaats het geval voor de inrichtingen, bouwwerken, verbouwingen en externe wijzigingen. Tot deze categorie behoren bijvoorbeeld het maken, schrappen of wijzigen van

deur- en vensteropeningen en ramen die niet zichtbaar zijn vanuit de openbare ruimte en die geen enkel stabiliteitsprobleem met zich mee brengen (art. 21,9^o). Voor die werken moet alsnog een vergunning worden aangevraagd en is het advies vereist van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (KCML) en de Overlegcommissie. Hierbij wordt nagegaan of ze de uitzichten naar het beschermde goed zouden verstoren. Dit geldt ook voor het plaatsen, vervangen of verwijderen van kasten voor rolluiken of een zonnescherm⁹. Er moet ook een vergunning worden aangevraagd voor werken die moeten worden uitgevoerd op de gevels die niet zichtbaar zijn vanuit de openbare ruimte in geval van wijziging van de kleur (art. 21,11^o), gevelcementering of de wijziging van het materiaal van het gevelparement (art.21,12^o).

Het plaatsen van uithangborden en reclame in een vrijwaringszone is weliswaar onderworpen aan een vergunningsplicht, maar vrijgesteld van een advies van de KCML en de Overlegcommissie. Indien er geen vrijwaringszone werd ingesteld, geldt dit ook binnen een perimeter van 20 meter rond een beschermd goed of een goed dat op de bewaarljst is ingeschreven of waarvoor de procedure voor bescherming of inschrijving loopt.¹⁰

Voor elke andere interventie die uitzichten wijzigt in de vrijwaringszone van een beschermd goed moeten verplicht de KCML en de Overlegcommissie worden geraadpleegd in het kader van de indiening van de stedenbouwkundige vergunningen. De adviezen van de KCML zijn niet bindend en bevatten aanbevelingen voor het behoud van niet-beschermd erfgoed en de onmiddellijke omgeving van beschermde goederen.

EVOLUTIE VAN DE VRIJWARINGSZONE SINDE DE INVOERING IN 1993

Sinds de invoering van de vrijwaringszones in 1993 is het toepassingsgebied ervan geëvolueerd: de afbakening van een vrijwaringszone was aanvankelijk verplicht voor elke nieuwe bescherming, maar is intussen facultatief geworden.¹¹ Toch is het uitzonderlijk dat ze niet worden ingesteld. Dat is voornamelijk het geval bij beschermingsbesluiten die slechts binnendelen betreffen, zoals de kelders van de Gestapo aan de Louizalaan nrs. 347 en 353, de bunker van het Vossenplein te Brussel of het

AFB. 2A
Gevel aan de straatzijde van het voormalige atelier van Herman Courtens in de Braemtstraat 97-99 in Sint-Joost (A. de Ville de Goyet, 2022 © urban.brussels).

AFB. 2B
Uittreksel II uit het Beschermingsbesluit. De vrijwaringszone bevindt zich rond het beschermde.

AFB. 2C
In Brugis wordt de vrijwaringszone in blauw en het beschermde goed zelf in roze weergegeven.

voormalige scoutslokaal van het *Institut Saint-Boniface* in de Viaductstraat nr. 82 te Elsene, met muurschilderingen die aan Hergé worden toegeschreven.

Voor de goederen die vóór 1993 werden beschermd, werd de mogelijkheid om een vrijwaringszone in te stellen via een specifiek besluit slechts in specifieke gevallen benut. Dat geldt voor de persoonlijke woonplaats en het atelier van Victor Horta aan de Amerikaansestraat nr. 205 te Sint-Gillis (**AFB.3A**), het Hotel Solvay op de Louizalaan nr. 224 (**AFB.3B**) te Brussel, het Hotel Van Eetvelde op de Palmerstonlaan nrs. 4-6 te Brussel, het Hotel Tassel aan de Paul-Emile Jansonstraat nr. 6 te Brussel (**AFB.3C**) en het Stocletpaleis op de Tervurenlaan nrs. 279-281 te Sint-Pieters-Woluwe (**AFB.3D**). Dit zijn goederen die op de Werelderfgoedlijst van de Unesco zijn ingeschreven en waarvoor een bufferzone afgebakend wordt. Volgens de Unesco is een dergelijke bufferzone een gebied of een reeks gebieden grenzend aan het werelderfgoed, die bijdragen aan de bescherming, het

behoud, het beheer, de integriteit, authenticiteit en duurzaamheid van de uitzonderlijke universele waarde van het bewuste erfgoed. De bufferzones worden beschouwd als onderdelen van de locaties en staan als dusdanig onder bescherming van de staat, die eveneens het behoud en het beheer van de locaties verzekert.¹² Deze vrijwaringszones stemmen tot op zekere hoogte overeen met de bufferzone rond het werelderfgoed. Toch wordt de doelstelling van die bufferzone slechts gedeeltelijk bereikt doordat de vrijwaringszone¹³ enkel de uitzichten beschermt.

12. https://www.icomos.org/fr/2016-11-10-14-47-20/glossaire#Zone_tampon. 'Établir une proposition d'inscription au patrimoine mondial', p.34.

13. Zones tampon, Orientations devant guider la mise en œuvre de la Convention du patrimoine mondial (WHC.19/01 – 10 juillet 2019), http://whc.unesco.org/fr/compendium/?pattern=tampon&action=list&id_faq_themes=1528.

AFB. 3A
De eigen woning en atelier van Victor Horta, Amerikaansestraat nr. 205 in Sint-Gillis (A. de Ville de Goyet, 2022 © urban.brussels).

AFB. 3C
Hotel Tassel, nr. 6 in de Paul-Emile Jansonstraat, in Brussel (A. de Ville de Goyet, 2022 © urban.brussels).

AFB. 3B
Hotel Solvay, Louizalaan nr. 224 (A. de Ville de Goyet, 2017 © urban.brussels).

AFB. 3D
Stocletpaleis, Tervurenlaan nr. 279-281, in Sint-Pieters Woluwe (Wim Robberechts © urban.brussels).

AFB. 4A
Het Elisabethpark in Koekelberg
(Wim Robberechts © urban.brussels).

AFB. 4B
Het Warandepark
(Schmitt-GlobalView © urban.brussels).

Het afbakenen van vrijwaringszones voor specifieke beschermde goederen die deze nog niet hebben kan overwogen worden teneinde de uitzichten vanaf en naar dat erfgoed te vrijwaren. We denken daarbij bijvoorbeeld aan de grote sites van gewestelijk belang zoals het Elisabethpark in Koekelberg (**AFB.4A**), het Warandepark in Brussel¹⁴ (**AFB.4B**), het Park van Woluwe, het Zoniënwoud, enz.

OP GEWESTELIJK NIVEAU

Meer dan de helft van de beschermde goederen – monumenten, landschappen en gehelen – kreeg een vrijwaringszone toegewezen (**AFB.5**). Binnen de categorie van de beschermde landschappen is de situatie echter omgekeerd. De meeste beslissingen over de bescherming van die grote groene ruimten werden immers al

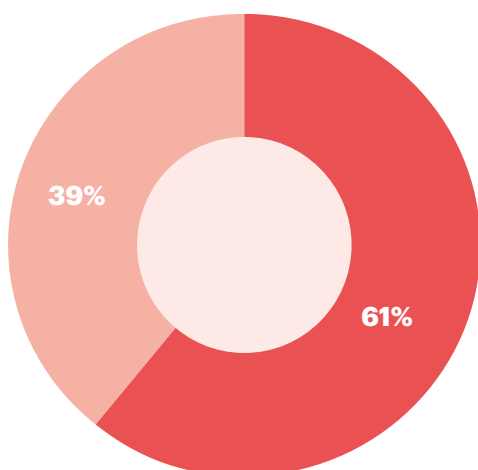
vóór 1993 genomen, wat verklaart dat slechts 41% een vrijwaringszone heeft. Er is dus een groot verschil tussen de vrijwaringszones binnen het gewest (**AFB.6**).

De vrijwaringszones hebben een totale oppervlakte van 12 hectare, hetzij ongeveer 7,5% van het gewestelijk grondgebied (**AFB.7**). In sommige gevallen overlappen de vrijwaringszones van verschillende goederen elkaar. Een zone geldt echter enkel voor een specifiek goed. De vrijwaringszone van een goed dat een ander goed omvat, dient dus niet om het uitzicht op dit laatste te vrijwaren. Deze situatie geeft soms aanleiding tot moeilijk te begrijpen verstrengingen bij het beheer van stedenbouwkundige vergunningen.

14. Een eerste bescherming van de landschapsongeving van het Warandepark werd voorgesteld in de Atlas van toelaatbare hoogten van 1972. Bekijk hiervoor het artikel van Cecilia Paredes in deze publicatie.

15. BWRO, art. 206, 3°

16. De benadering en de methodologie van COOPARCH-RU worden uitgelegd in J. de Salle, I. Prtenjak, Y. Robert, "Les zones de protection autour du patrimoine classé de la Région de Bruxelles-Capitale", in *Les Cahiers de L'urbanisme*, nr. 30, juni 2000, pp. 72-79.

AFB. 5

Verhouding tussen beschermde gebouwen met en zonder vrijwaringszone (© urban.brussels).

● Met vrijwaringszone ● Zonder vrijwaringszone

Aantal beschermde entiteiten: 1073

Ensembles	Met vrijwaringszone	110	Zonder VZ	3
Monumenten	Met vrijwaringszone	483	Zonder VZ	324
Landschappen	Met vrijwaringszone	60	Zonder VZ	83

AFBAKENING VAN DE VRIJWARINGSZONE: TOEGEPASTE METHODOLOGIEËN

De omtrek van de vrijwaringszone wordt vastgesteld volgens de vereisten van de vrijwaring van de omgeving van het onroerend erfgoed.¹⁵ Na het van kracht worden van de Ordonnantie van 4 maart 1993 gaf het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 1994 aan de *Société Coopérative d'Architecture, de Rénovation et d'Urbanisme* (COOPARCH-RU) de opdracht om een methodologie uit te werken om de vrijwaringszones af te bakenen. Hiermee zou niet alleen de vrijwaring van de onmiddellijke omgeving kunnen worden verzekerd, maar ook de verschillende uitzichten vanaf en naar het goed.

Voor het bepalen van de omvang van de vrijwaringszone houdt deze methodologie rekening met verschillende factoren, zoals de grootte van het beschermde element zelf. In theorie zal een dergelijke zone dus groter zijn voor een landschap waarvan ze de omliggende wijk omvat dan voor een afzonderlijke woning waarbij ze tot de aangrenzende straat beperkt blijft. De uitgestrektheid wordt dus gemoduleerd op basis van de schaal van het beschermde goed: de grootte van de zone is afhankelijk van de impact van het beschermde goed op zijn omgeving.

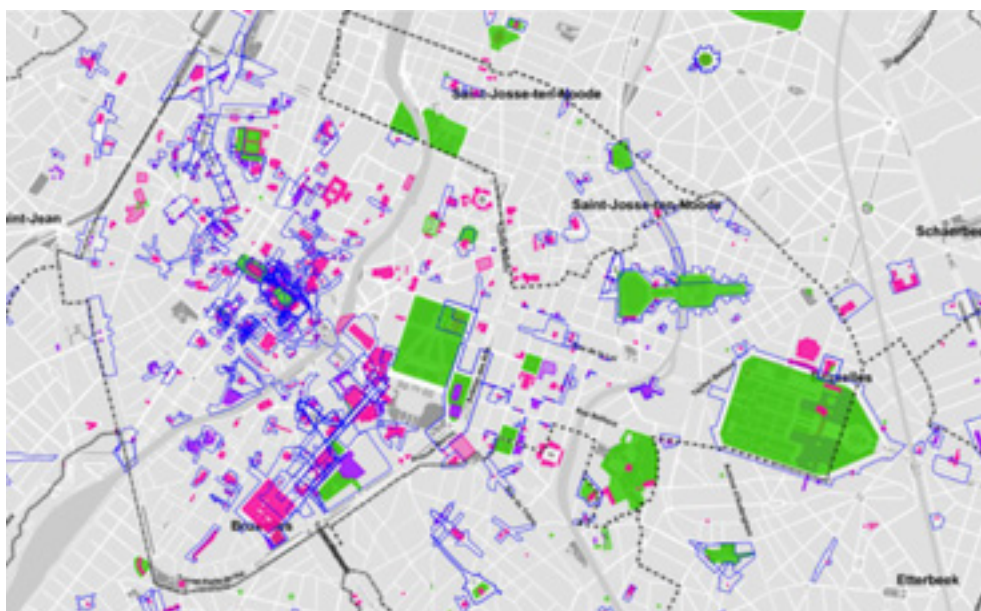
Deze methodologie stelt voor om rond het beschermde goed een onderscheid te maken tussen drie deelzones met verschillende beschermingsniveaus. De grootste zone is de definitieve wettelijke vrijwaringszone. De klein-

ste zone rond het beschermde goed stemt overeen met de detailzone, waarbij rekening wordt gehouden met de kwaliteit van het uitzicht van dichtbij, met name op het niveau van de architecturale of natuurlijke details. Binnen die zone vormen de interventies die gericht zijn op de wijziging van het uitzicht van het beschermde goed een potentiële bedreiging voor zijn integriteit, zoals een verandering van ramen, een wijziging van de kleur of van bepleistering... De methodologie onderscheidt vervolgens een geheelzone op de schaal van het bouwprofiel en van het architecturale silhouet. Tot slot wordt een omgevingszone afgebakend waarin de stedenbouwkundige dimensie is geïntegreerd. De interventies die het silhouet van het stadsweefsel wijzigen, kunnen immers een negatieve impact hebben op het uitzicht van het beschermde goed.¹⁶

Bovendien werden er verschillende typologieën van beschermde goederen geïdentificeerd (beschermde gebouwen langs traditionele wegen, beschermde gebouwen binnen een huizenblok, openbare pleinen, landschappen...) en de methodologie werd hier vervolgens op getest. Deze afbakeningsmethode werd toegepast voor enkele nieuwe beschermde goederen en uitgetekend op de plannen in bijlage bij de beschermingsbesluiten. Dit was het geval voor het voormalige gemeentehuis van Jette aan het Kardinaal Mercierplein nr. 1 (Instellingsbesluit van 22/09/1994, definitief besluit van 13/04/1995) (**AFB.8**), de dubbele modernistische woning aan de Park van Woluwelaan nrs. 38-40 in Oudergem (Instellingsbesluit van 28/10/1993, definitief besluit van 22/09/1994)

AFB. 6
Niettegenstaande zijn grote oppervlakte, waarvan 1 665 ha in het Brussels gewest, valt het Zoniënwoud onder geen enkele vrijwaringszone. Uittreksel uit BruGIS (BruGIS@urban.brussels).

AFB. 7
De vrijwaringszones zijn blauw weergegeven en goed zichtbaar in BruGIS. Hier is ingezoomd op een deel van het centrum en de gemeente Sint-Joost. Uittreksel uit BruGIS (BruGIS@urban.brussels).

AFB.8

Bijlage II bij het besluit van 5 april 1995 tot bescherming als monument van de gevels en daken van het station van Jette, aan het Kardinaal Mercierplein 16. De drie gebieden (detail, totaalgebied en omgeving) worden er geïllustreerd.

Légende

- ////////// : Beschermd object
- : Detailgebied
- - - - - : Totaalgebied
- : Omgevingsgebied

Schaarbeek stervormig omdat die het verloop van de straten volgt. De lengte van de sterpunten is afhankelijk van het uitzicht op het goed vanuit de aangrenzende straten. De vrijwaringszone rond de elektriciteitsmast van Jacques de Lalaing aan de Louis Bertrandlaan in Schaarbeek vormt een cirkel rondom het monument. In een meer open landschap, zoals aan de Luizenmolen te Anderlecht, heeft een vrijwaringszone veeleer een uitgestrekte vorm.

Toch blijven de overige zones (detail en geheel) relevant en waardevol, als benadering en voor de evaluatie van de impact van een interventie. Het spreekt voor zich dat, in het kader van het beheer van de stedenbouwkundige vergunningen, de ligging van het betreffende goed in de vrijwaringszone en de afstand ervan ten opzichte van het beschermde goed de omvang van de impact van de interventie zal bepalen. Dezelfde soort interventie (bv. verandering van ramen) zal een andere impact hebben wanneer het een woning betreft die aan het beschermde goed grenst dan wanneer die woning zich in de marge van de vrijwaringszone bevindt.

of het hotel Wielemans en de daarbij horende tuin aan de Defacqzstraat nr. 14 in Brussel (Instellingsbesluit van 01/04/1993, definitief besluit van 29/09/1994).

Deze methodologie wordt vanaf 1997 niet meer toegepast. Overigens werden de verschillende zones (detail, geheel en omgeving) nooit wettelijk vastgelegd. Momenteel worden ze dan ook niet meer uitdrukkelijk aangeduid op de plannen bij de beschermingsbesluiten. Enkel de wettelijke vrijwaringszone wordt afgebakend zodat het publiek duidelijk weet welke zone relevant is, aangezien de rest technische verduidelijkingen zijn die voornamelijk bestemd zijn voor de openbare besturen.

De vrijwaringszone die momenteel wordt gedefinieerd voor de verschillende beschermde goederen komt dus overeen met de omgevingszone, de grootste van de deelzones. Ze houdt rekening met de verschillende standpunten vanaf en naar het beschermde goed en kan verschillende vormen aannemen. Zo is de vrijwaringszone van het gemeentehuis van

TOEKOMSPERSPECTIEVEN

De vrijwaringszones zijn onmisbaar voor het behoud van uitzichten op beschermde goederen. Het is dan ook belangrijk om dergelijke zones af te bakenen rond goederen waarvoor dit nog niet gebeurd is. Zo zou er een richtlijn kunnen worden opgesteld voor de interpretatie van die verschillende zones op basis van de studie van COOPARCH-RU. Dat zou het mogelijk maken om tijdig in te grijpen bij voorgestelde interventies die het uitzicht op het beschermde goed op verschillende niveaus kunnen verstoren.

Vertaald uit het Frans

Hoofredactie

Stéphane Demeter

Redactiecomité

Jean-Marc Basyn, Okke Bogaerts, Stéphane Demeter, Paula Dumont, Valerie Orban en Cecilia Paredes

Coördinatie dossier

Cecilia Paredes en Christophe Loir (ULB)

Redactiesecretariaat

Cecilia Paredes en Okke Bogaerts

Coördinatie iconografie

Julie Coppens

Eindredactie frans

Stéphane Demeter, Cecilia Paredes

Eindredactie nederlands

Paula Dumont

Auteurs/ redactionele medewerking

Aurélië Autenne, Okke Bogaerts, Odile De Bruyn, Sarah Capesius, Marie Demanet, Paula Dumont, Christian Frisque, Catherine Leclercq, Harry Lelièvre, Géry Leloutre Judith Le Maire de Romsée, Murielle Lesecque, Christophe Loir, Tom Sanders, Barbara van der Wee, Thomas Schlessler et Andreas Stynen

Vertaling

Dynamics Translations, Linguanet

Nalezing

Okke Bogaerts, Stéphane Demeter, paula Dumont, Christophe Loir, Alfred de Ville de Goyet, Philippe Charlier, Alice Gérard, Murielle Lesecque, Nazim Lison, Anne Marsaleix, Cecilia Paredes

Cartografie

Toast Confituur Studio (Tenzij anders vermeld)

Lijst met afkortingen

AAM – Archives d'architecture moderne
ARA – Algemeen Rijksarchief
CIDEP – Centre d'information, de documentation et d'étude du patrimoine
CIVA – Centre international pour la ville, l'architecture et le paysage
GAE – Gemeentelijke archieven van Elsene
H.M. – Hortamuseum
KBR Koninklijke Bibliotheek / Bibliothèque royale
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Institut royal du Patrimoine artistique
MSB – Museum Stad Brussel
SAB – Stadsarchief Brussel

ISSN

2034-5771

Wettelijk Depot

D/2022/6860/008

Vormgeving

Toast Confituur Studio

Ontwerper van de maquette

Polygraph'

Druk

db Group.be

Verbreiding en abonnementenbeheer

Cindy De Brandt, Brigitte Vander Bruggen
bpeb@urban.brussels

Bedankingen

Sarah Capesius, Nadège Guichard (SAB), Alain Jacobs, Caroline Piersotte (Perspective), Stéphane Vanreppelen (Bozar), het team van het Documentatiecentrum urban.brussels en het team BruGIS (urban.brussels)

Verantwoordelijke uitgever

Bety Waknine, directeur-generaal, urban.brussels (Gewestelijke Overheidsdienst Brussel Stedenbouw en Erfgoed) Kunstberg 10-13, Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

Contact

urban.brussels
Directie Kennis en Communicatie
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.urban.brussels
bpeb@urban.brussels

Herkomst van de foto's

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken

Erfgoed Brussel reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!

Extra nummer - 2018
De restauratie van een uitzonderlijk decor

029 - December 2018
Historische Interieurs

030 - April 2019
Beton

031 - September 2019
Een plaats voor kunst

032 - December 2019
De straat anders bekeken

033 - Lente 2020
Lucht, warmte, licht

034 - Lente 2021
Kleuren en texturen

035 - Lente 2021
Georges Houtstont en de ornamenten-koorts van de Belle Époque

Alle artikels kunnen geraadpleegd worden op www.erfgoed.brussels

urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van *Erfgoed Brussel* bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie. Het dossier *Stadsgezichten* onderzoekt het creëren en beheren van uitzichtpunten, en het valoriseren ervan in de publieke ruimte. Met deze publicatie wil urban.brussels de actoren op het terrein bewustmaken omtrent deze problematiek.

Bety Waknine,
Directeur-generaal

U

15 €

ISBN 978-2-87584-202-2